

КОРОТКОЧАСНИЙ РИСУНОК У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Лариса КУЛІНІЧ (Кіровоград, Україна)

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства у системі гуманітарної освіти України актуальним залишається пошук ефективних методів стимулювання пізнавальної активності особистості та накопичення досвіду творчої діяльності. Сьогодні суспільство потребує від майбутнього фахівця в галузі мистецької освіти та дизайну високого рівня фахової підготовки, знання і розуміння сутності мистецтва, гнучкості та здатності до творчого вирішення широкого спектру завдань в умовах, що постійно змінюються. Однією з фундаментальних дисциплін фахового навчання є “Рисунок”, вивчаючи яку, майбутній учитель образотворчого мистецтва повинен добре оволодіти образотворчою грамотою, розвивати своє об’ємно-просторове, композиційне, творче мислення, оволодіти технічними прийомами і художніми засобами рисунка, і як наслідок, навчитися вільно використовувати рисунок як засіб висловлення думки у будь-якому виді навчальної або власної художньо-творчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рисунку, як виду мистецтва, в мистецтвознавчій та навчально-методичній літературі завжди приділялась належна увага, що відображено в працях видатних художників і дослідників (О.Авсіян, Р.Арнхейм, О. Барш, Б. Виппер, Н. Волков, О. Дейнека, Е.Делакруа та інші). О.Барш приділяв окрему увагу навчальним начеркам і зарисовкам, як суттєвій частині єдиного процесу навчання реалістичного рисунку. І. Гуторов досліджував методологічні основи навчання рисунку, що будуються на активному і органічному зв’язку навчального рисунка зі специфікою декоративно-прикладних спеціальностей. Сучасні методи викладання рисунка, як основної навчальної дисципліни художньої освіти є предметом наукового інтересу В. Сухенко. Аналізуючи особливості художньої підготовки майбутніх дизайнерів, А. Дубрівна наголошує на необхідності пошуку нових методів викладання рисунка, які мають спиратися на використання більш свідомого підходу до виконання учбових робіт по рисунку. Важливі рекомендації щодо поетапного освоєння мистецтва короткострокового рисунку, викладені живою широю мовою, доповнені значним обсягом наочного матеріалу подано у науково-методичному посібнику Е. Серпіонової. Окремі аспекти фахової підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва досліджували А. Бондарева, В. Зінченко, О. Кайдановська, О.Піддубна, М. Стась, Є. Шорохов та інші. Проте, психолого-педагогічні аспекти значення короткочасного рисунку в складних умовах зменшення часу аудиторних занять та зростаючої ролі самостійної роботи студентів потребують теоретичного і практичного вирішення.

Мета статті полягає у розкритті значення і ролі короткочасного рисунку, на ряду з довготривалим, у процесі художньої підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва; з’ясування можливостей більш ефективного використання навчальних та розвиваючих можливостей начерків та замальовок в ході організації самостійної роботи студентів.

Виклад основного матеріалу. Основними завданнями викладання рисунку, як навчальної дисципліни є навчання загальної образотворчої грамоти, що включає в себе теоретичне і практичне опанування законів та засобів реалістичного зображення, відпрацювання графічних навичок, навчання різних технічних прийомів та способів рисунка специфічного призначення тощо. Проте, найсуттєвішим є формування таких професійних та особистісних якостей, як об’ємно-просторове, композиційне та творче мислення, стійке цілісне бачення, естетичний смак, наполегливість та цілеспрямованість, адекватна самооцінка. Оскільки оволодіння технікою рисунка пов’язано не стільки з накопиченням певної кількості знань, скільки з формуванням конкретних професійних якостей, такий процес, безумовно, потребує відпрацьованої методики, активності, систематичних вправ і досить тривалого часу. Тому, суттєві, раптові зміни щодо організації навчального процесу, учбового часу (особливо його скорочення), відведеного на вивчення фахових дисциплін негативно відбиваються на якості опануванні таких профілюючих навчальних курсів, як “Рисунок”, “Живопис”, “Композиція”. Крім того, останнім часом поширеною є неправильна думка, що наявність комп’ютерних технологій замінює важливість навичок рисування у педагогічній або дизайнерській діяльності. Співпрацюючи з професійно-орієнтованими комп’ютерними програмами рисунок дозволяє прискорити процес та значно покращити якість візуального моделювання [2]. Широке використання студентською молоддю різного роду інформаційних технологій в буденному житті та навчанні сьогодні, безперечно має свої переваги, проте, не можна не помітити і нових проблем, що виникли внаслідок даного процесу. Відносна легкість отримання і доступність будь-яких інформаційних джерел створює у окремої частини студентів хибне враження, уявлення про те, що знання і практичні вміння з фахових дисциплін, таких як рисунок, живопис, композиція тощо, можна здобути не надто докладно

власних творчих, розумових, фізичних та вольових зусиль. Проте, навіть ретельне вивчення досвіду інших художників має лише відносну користь і в жодному разі не може замінити свідомої кропіткої щоденної роботи. Тому, лише поєднання теорії і практики, дбайливе ставлення до цих найважливіших частин єдиного навчального процесу, матиме позитивні результати.

Відомо, що натурний рисунок є основою художньої освіти. Академічний рисунок є головним видом навчального натурального рисунка. Одним із засобів навчання грамоти рисунка є довгочасне малювання з натури. Рисунок має базуватися на знаннях. В академічному рисунку має відтворюватися попередньо вивчена натура. Такий рисунок навчає моделювати форму, виявляти пластичні особливості зображуваного, привчає до уважного аналізу і детального вивчення натури. Водночас тривалість процесу спостереження натури при її будові та тональному вирішенні форми приводить до втрати гостроти сприйняття. Увага зосереджується на другорядних дрібних деталях, внаслідок чого, творчий процес моделювання форми зводиться до копіювання баченого. Художниками зі значним досвідом викладацької діяльності помічено, що таким чином, довготривалий рисунок з натури, незважаючи на його головну роль в системі художньої освіти, не може повністю вирішити всіх завдань, пов'язаних з підготовкою майбутнього художника. Подолання таких недоліків традиційно пов'язується з активним використанням у навчальному процесі різновидів короткочасного рисунка [6]. Навчання рисунку майбутніх вчителів образотворчого мистецтва потребує свідомого підходу до виконання учбових робіт, розуміння завдань та знання шляхів їх вирішення, дотримання етапності ведення робіт.

В процесі навчання образотворчому мистецтву постають наступні основні, пов'язані між собою педагогічні задачі, від вирішення яких, значною мірою залежить якість опанування студентами фахових знань і вмінь, зокрема, у галузі рисунка. Так, необхідно *виховувати і всіляко розвивати у студентів природну здатність до спостереження*. Загострена спостережливість взагалі властива психічному складу художника і виступає ознакою та частиною його індивідуального, художнього бачення. Проте розвиток спостережливості тієї міри, що необхідна художнику в його роботі, можливий лише за умов значної практики, систематичних вправ. Звичка спостерігати формується поступово і для художника стає необхідною та звичайною завжди, не тільки під час роботи. Таким чином художник отримує все нові і нові враження, розширює свій кругозір, збагачує свої творчі можливості. Іншою важливою педагогічною задачею є – *навчання студентів цілісного бачення*, тобто сприймання дійсності у всій її багатогранності та внутрішній єдності. Цілісне бачення художника – це специфічне, професійне, аналітико-синтетичне бачення, це цінна здатність зорозуміти предмет чи явище, виокремлюючи при цьому суттєве із незначного, вирізняти типові від характерного, встановлюючи при цьому внутрішні зв'язки між окремими частинами. Наступна задача полягає у *розвитку та зміцненні зорової пам'яті*. Зорова пам'ять розвивається на основі практичного досвіду, завдяки численним вправам. Підвищена здатність художників до запам'ятовування тісно пов'язана зі спостережливістю, тобто аналітичною роботою свідомості, зайнятої пошуками внутрішнього взаємозв'язку і пропорційності між предметами та явищами, встановленням зв'язку між частинами і цілим, критичним відбором істотного та виділенням характерного в натурі тощо. Крім цього варто навчити студентів *вмінню викликати у себе уявлення про сприйняте раніше*, тобто цілеспрямовано актуалізувати та використовувати сприйнятий і збережений зоровою пам'яттю матеріал [1].

З огляду на це, саме короткочасному рисунку, з його значними навчальними та розвиваючими можливостями, має відводитися належне місце в процесі формування професійних якостей майбутніх художників-педагогів. Розрізняють такі види короткочасних рисунків, як начерк, зарисовка та ескіз.

Начерк – короткочасний рисунок, монохромне неповне узагальнене зображення предметного світу, швидка фіксація окремих спостережень або задумів під час творчого пошуку художника, у процесі його повсякденної роботи. Може бути і абсолютно самостійним, незалежним від будь-якої майбутньої роботи, своєрідним художнім афоризмом, який не тяжіє до повноти враження, а є швидше, узагальненим знаком дійсності. Усталеним є розподіл начерків за умовами їх виконання на такі, що виконуються з натури, по пам'яті, за уявою та з творчої уяви. Іноді, начерки, виконані комбінованими способами виокремлюють в самостійні групи. Начерки з натури виконуються за умови наявності нерухомої натури. Завдання полягає в тому, щоб, керуючись першим, свіжим враженням, не відволікаючись на деталі, уявити сутність моделі та відтворити її в рисунку мінімальною кількістю графічних засобів. Такі начерки тренують око, привчають його бачити важливе, охоплювати головне, тренують руку, тому є однією з умов успішного творчого розвитку студентів. Начерки з натури надають можливість вирішити проблеми, які виникли в процесі роботи над тривалим академічним рисунком або при виконанні сюжетних композицій. Начерки по пам'яті виконуються за умов, коли є можливість лише спостерігати, а не малювати, або тоді, коли зображуваний об'єкт рухомий. В таких випадках необхідно миттєво зафіксувати в пам'яті рух, зберегти й передати цей рух і свіжість враження від натури. Виконання такого завдання вимагає дуже уважного спостереження моделі, вибору найбільш виразного її положення, фіксації моменту руху, взаємозв'язку усіх її частин.

Бажаючи намалювати по пам'яті об'єкт, студент повинен спрямувати пам'ять у потрібне русло, щоб викликати необхідні зорові асоціації, чіткий образ уяви. Начерк, виконаний без натури, інакше кажучи "від себе", називається начерком з уяви. Він відрізняється від начерку з натури лаконічністю й обмеженістю деталей. Зображення виконується також на основі роботи пам'яті з використанням зорових уявлень, отриманих раніше в процесі спостережень та роботи з натури. Але, крім того, в процесі малювання за уявою має працювати фантазія художника, вміння зобразити предмет чи модель в різних положеннях. Начерк з творчої уяви виникає завдяки фантазії художника, яка ввібрала в себе багато спостережень, завдяки свідомості, збагаченій гострою спостережливістю, завдяки зоровій пам'яті, розвинутій нескінченними вправами в різних видах рисунку. Цей вид начерків, як самостійне створення художником нових образів, композицій, доступний лише тоді, коли є практика в роботі з натури та по пам'яті [6].

Зарисовка – більш повне, ніж начерк, але далеко не вичерпне монохромне зображення предметного світу, що виконується з натури у відносно короткий проміжок часу. Зарисовки є підсобним матеріалом в роботі художника над образом. Їх призначення полягає в тому, щоб закріпити, зберегти у графічному зображенні те, що необхідно запам'ятати, або те, що може знадобитися у якості додаткового матеріалу у наступній роботі. На відміну від начерків, зарисовки завжди виконуються тільки з натури. Умовно вирізняють зарисовки "спрямовані" або "направлені", та "випадкові". "Направлену" зарисовку виконують, зазвичай, як уточнюючий рисунок відповідно до існуючого вже композиційного начерку-ескізу. Оскільки, в такому випадку, конкретне призначення зарисовки відомо, то саме цим визначається, що і яким чином у зарисовці має бути обов'язково зафіксоване, а що може бути лише намічено або взагалі випущене. До "випадкових" відносять зарисовки, виконані лише тому, що побачена натура чимось особливо привернула увагу та зацікавила художника. Такі зарисовки складають творчий фонд, який з необхідності може бути використаний в майбутньому [1].

Ескіз – попередній композиційний начерк, що фіксує задум художнього твору чи окремої її частини. В ескізі намічається композиційна побудова, просторові плани, основні кольорні співвідношення майбутнього твору. Зазвичай ескізи вирізняються вільною швидкою манерою виконання, проте, можуть бути і досить детально проробленими [1, 6].

Систематично працюючи над короткочасними рисунками, художники-початківці мають змогу розвивати окомір, тренувати руку, виховувати смак, вміння бачити природу, набувати та шліфувати технічну майстерність. Завдяки начеркам студенти набувають умінь брати від натури основне, характерне, що в свою чергу дає можливість краще запам'ятовувати й відновлювати бачене. Це необхідно для того, щоб повернутися до того неповторного враження від натури, яке виникло спочатку. Лише зрозумівши і зафіксувавши свої спостереження в начерках, можна буде закріпити їх в довготривалому станковому рисунку. В начерках студент мислить, в них він узагальнює, зберігає миттєвість пережитого ним враження. У таких миттєвих натурних враженнях завжди має виявитись умінь бачити головне. Начерки привчають не пасивно ставитися до натури. В них закладено активний творчий потенціал. Студент повинен те враження, яке на нього справляє натура, втілити в образну форму. Таким чином, провідною виступає саме творча діяльність, а не копіювання [6].

Успішнішому формуванню графічних навичок і вмінь сприяє наявність певного комплексу психолого-педагогічних умов. До таких умов можна віднести:

- чіткість поставленої задачі, усвідомлення кінцевого результату роботи;
- обов'язкове планування образотворчої діяльності на кожному її етапі;
- постійний контроль і самоконтроль в процесі всієї образотворчої діяльності;
- обов'язкова оцінка образотворчої діяльності (як безпосереднього процесу, так і отриманих результатів) [3, 5].

Значні можливості щодо формування графічних навичок і вмінь, та формування професійних і особистісних якостей в цілому має систематична самостійна робота студентів над зарисовками і начерками. Ефективність самостійної роботи студентів залежить від ряду умов. Важливе значення має активність самих студентів, розуміння ними значення і задач таких робіт, регулярність їх здійснення, внутрішнє налаштування на позитивний результат; чітке встановлення композиційних та технічних задач; самоаналіз, порівняння з кращими зразками. Необхідно також наголосити на ролі викладача в організації і керівництві самостійною роботою, яка повинна бути добре продумана в методичному плані, щоб робота студентів не здійснювалася бездумно, стихійно, епізодично. Студентам потрібно поступово, послідовно, в методично обґрунтованому порядку вивчати різноманітну тематику при проведенні самостійних короткочасних рисунків з натури, по пам'яті, за уявою [4,5].

Необхідними умовами творчого зростання є постановка та вирішення в короткочасних рисунках ряду композиційних задач, таких як виявлення ритмічної будови, основних тональних відношень, конструкції або живої пластики моделі, пошук виразного контуру, відтворення характеру зображуваних об'єктів, виділення головного та підпорядкування другорядного, передача ідеї та настрою постановки тощо [5].

Під час самостійної роботи в цілому, та над короточасними рисунками зокрема, формуються необхідні вольові якості особистості, такі як цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, рішучість, витримка, вміння володіти собою. Сформовані вольові якості у художників проявляються не тільки в бажанні та вмінні долати перешкоди безпосередньо технічного характеру, але й спрямованості всієї особистості художника на досягнення поставлених цілей, незважаючи на будь-які перешкоди і труднощі, що значною мірою визначає успіх формування особистості художника в цілому [3: 236].

Висновки. Отже, короточасний рисунок, наряду з довгочасним має значні можливості щодо розвитку практичних вмінь та розкриття теоретичного підґрунтя зображувальної діяльності, а також формування комплексу професійних і особистісних якостей майбутніх художників-педагогів. Методично вірно та раціонально організована самостійна робота студентів, пошук ефективних методів мотивації навчальної та творчої діяльності, своєчасний контроль і самоконтроль сприятимуть підвищенню якості підготовки та творчому зростанню студентів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барщ А. О. наброски и зарисовки / А. О. Барщ. – М.: Искусство, 1970. – 166 с.
2. Дубрівна А.П. Проблеми вдосконалення художньої підготовки майбутніх дизайнерів інтер'єру та меблів по дисципліні рисунок / А.П. Дубрівна // Теорія і практика матеріально-художньої культури. VIII електронна наукова конференція. Харків, ХДАДМ, 20 грудня 2006р. /збірник матеріалів. – Харків: ХДАДМ, 2006. – С. 24-25.
3. Кузин В. С. Психология. Учебник / В. С. Кузин. – М.: Высш. школа, 1974. – 280 с.
4. Піддубна О.М. Значення начерків в художньо-творчій діяльності майбутніх вчителів образотворчого мистецтва / О. М. Піддубна // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2012. – Вип. 66. – С. 110-113.
5. Серпионова (Варшавская) Э. Н. Путевой БЛОКнот. Советы молодому художнику / Эсфирь Наумовна Серпионова (Варшавская). – Одесса: ВМВ, 2009, – 164 с.: ил.
6. Сухенко В.О. Рисунок. Навчальний посібник / В. О. Сухенко. – К.: BONA MENTE, 2004. – 184 с., 125 іл.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кулініч Лариса Олександрівна – старший викладач кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.